

УДК 343.301(477)

Рубашченко Микола Анатолійович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Rubashchenko Mykola
Candidate of Juridical Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department of Criminal Law
Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0003-4969-8780

DOI: 10.25313/2520-2308-2024-12-10594

ПРАВО НА ДОСТУП ДО СУДУ І НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ VS МАТЕРІАЛЬНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: ЯК ЗАБЕЗПЕЧИТИ ЇХ СУМІСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОРУШЕННЯ САНКЦІЙ

THE RIGHT OF ACCESS TO COURT AND LEGAL AID VS SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW: HOW TO ENSURE THEIR COMPATIBILITY IN THE CONTEXT OF CRIMINALIZATION OF SANCTIONS VIOLATIONS

Анотація. Вступ. За останні два десятиліття обмежувальні заходи (санкції) перетворилися на звичний інструмент міжнародної політики, засіб впливу на порушників міжнародного права і прав людини. Віднедавна на тлі російської агресії санкційне право швидко розвивається і в Україні. Згідно з Державним реєстром санкцій станом на кінець грудня 2024 року Україна застосувала санкції щодо понад 10 тисяч фізичних осіб та понад 7 тисяч юридичних осіб. Проте ефективність санкцій значною мірою залежить від того, які заходи загрожують особам, що їх порушують чи обходять. Закономірно виникла необхідність криміналізувати порушення та обхід санкцій. Водночас запровадження кримінальної відповідальності за порушення санкцій може вступити в суперечність з гарантіями права на доступ до суду та права на правову допомогу.

Метою статті є висвітлення проблеми сумісності криміналізації порушення/обходу санкцій і права на доступ до суду в контексті обговорюваної в Україні потреби встановлення відповідальності за порушення санкцій та пошук шляхів вирішення проблеми.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є національні, міжнародні та зарубіжні нормативні акти, якими врегульовано відповідальність за порушення/обхід санкцій, а також наукові праці зарубіжних та вітчизняних дослідників. Методологічно дослідження базується на використанні діалектичного методу пізнання, а також на загально-наукових та спеціально-наукових методах: аналізу та синтезу, індукції та дедукції, формалізації та абстрагування, порівняльно-правового методу і методу узагальнення.

Результати. У науковій статті виявлено потенційну несумісність між криміналізацією порушення санкцій та дотриманням мінімальних гарантій права на доступ до суду та на правову допомогу. Санкції у виді «блокування активів» та «заборони укладення договорів» здатні суттєво обмежити доступ до суду та можливість отримувати як первинну, так і вторинну правову допомогу. Засобами, які дозволяють усунути цю несумісність, є законодавчі винятки щодо санкцій та механізм видачі ліцензій (дозволів) на вчинення ді, заборонених або обмежених санкціями. У статті пропонується паралельно із запровадженням кримінальної відповідальності за порушення санкцій врегулювати механізм видачі ліцензій на вчинення дій, що заборонені санкціями.

Перспективи. У подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на вивченні зарубіжного досвіду регулювання механізму ліцензування як окремого аспекту адміністрування санкцій з метою імплементації найкращих практик до вітчизняного законодавства.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, доступ до суду, право на правову допомогу, злочини проти основ національної безпеки України, міжнародні санкції, порушення санкцій, криміналізація.

Summary. Introduction. Over the past two decades, restrictive measures (sanctions) have become a common instrument of international politics, a means of influencing violators of international law and human rights. Recently, against the backdrop of Russian aggression, sanctions law has been developing rapidly in Ukraine. According to the State Register of Sanctions, as of the end of December 2024, Ukraine has imposed sanctions on more than 10,000 individuals and more than 7,000 legal entities. However, the effectiveness of sanctions largely depends on what measures threaten those who violate or circumvent them. The need to criminalize the violation and circumvention of sanctions naturally arose. At the same time, the introduction of criminal liability for violation of sanctions may conflict with the guarantees of the right of access to court and the right to legal aid.

The purpose of the article is to highlight the problem of compatibility between the criminalization of sanctions violation/circumvention and the right of access to court in the context of the need to establish liability for sanctions violations discussed in Ukraine and to find ways to solve the problem.

Materials and methods. The research materials are national, international and foreign regulations that regulate liability for violation/bypassing sanctions, as well as scientific works of foreign and domestic researchers. Methodologically, the study is based on the dialectical method of cognition, as well as on general scientific and special scientific methods: analysis and synthesis, induction and deduction, formalization and abstraction, comparative legal method and method of generalization.

Results. The article identifies potential incompatibilities between the criminalization of sanctions violations and the observance of minimum guarantees of the right to access to court and legal aid. Sanctions in the form of “asset freeze” and “prohibition to enter into contracts” can significantly limit access to court and the ability to receive both primary and secondary legal aid. The means to eliminate this incompatibility are legislative exceptions to sanctions and the mechanism for issuing licenses (permits) to perform acts prohibited or restricted by sanctions. The article proposes that, in parallel with the introduction of criminal liability for violation of sanctions, the mechanism for issuing licenses for actions prohibited by sanctions should be regulated.

Discussion. In further research, it is proposed to focus on the study of foreign experience in regulating the licensing mechanism as a separate aspect of sanctions administration in order to implement best practices in domestic legislation.

Key words: criminal liability, access to court, right to legal aid, crimes against the foundations of Ukraine’s national security, international sanctions, violation of sanctions, criminalization.

Постановка проблеми. Санкційна політика стала невід’ємною частиною діяльності держави, спрямованої на захист демократичних ліберальних цінностей та основ міжнародного правопорядку. Сукупність норм, які регулюють процес запровадження, реалізації санкцій та моніторингу їх ефективності, утворюють санкційне право, як комплексний інститут, що знаходиться на стику різних галузей права. Стрімко розвивається санкційне право й в Україні, адже в умовах агресії РФ воно стало самостійним інструментом стримування та протидії ворогу.

У процесі протидії державі-агресору, яка має авторитарний режим, важливо при цьому не забувати заради яких цінностей здійснюється протидія для того, щоб самим не перетворитися в тиранію. Тому навіть застосування санкцій щодо осіб, які прямо чи опосередковано причетні до російської агресії в Україні, як і переслідування порушників санкцій, попри умови воєнного стану повинно супроводжуватися забезпеченням мінімальних гарантій права на доступ до суду, на оскарження, на правову допомогу, на належну правову процедуру тощо, особливо у випадках, коли рішення про застосування санкцій приймається не судом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як і в більшості європейських країн в Україні санкційне право є відносно новою та малорозробленою сферою. Чимало публікацій присвячено аналізу чинних санкційних політик ООН, ЄС, США, Великої Британії та їх правової основи, наприклад в роботах F. Giumelli [9], J. Bastien & S. Bonifassi [3], R. Barnes, B. Summers, P. Hill & C. Puthuppally

[2], John D. Buretta & Megan Y. Lew [4]. Еволюцію санкційної політики та її природу досліджено зокрема в працях M. Asada [1], D. Drezner [8], G. Hakimdavar [11], C. Portela [12], Subedi Surya P. [14], R. Gordon, M. Smyth & T. Cornell [10]. В Україні проблематика санкцій була висвітлена в працях Р. Абдуллаєва [15], Ю. Блажевича [17], А. Климосюка [18], Ю. Малишевої [21] та деяких інших.

Водночас залишається невирішеним питання про те, як криміналізація порушення та обходу санкцій впливає на право на доступ до суду та право на правову допомогу і як забезпечити їх сумісність у демократичному суспільстві.

Метою статті є висвітлення проблеми сумісності криміналізації порушення/обходу санкцій і права на доступ до суду в контексті обговорюваної в Україні потреби встановлення відповідальності за порушення санкцій та пошук шляхів вирішення проблеми.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є національні, міжнародні та зарубіжні нормативні акти, якими врегульовано відповідальність за порушення/обхід санкцій, а також наукові праці зарубіжних та вітчизняних дослідників проблем реалізації обмежувальних заходів.

Методологічно дослідження базується на використанні діалектичного методу пізнання, а також на загально-наукових та спеціально-наукових методах: аналізу та синтезу, індукції та дедукції (при визначенні потреби в криміналізації порушення санкції та взаємозв’язку криміналізації та гарантування права на доступ до суду та на правову допомогу), формалізації та абстрагування (у процесі встанов-

лення шляхів забезпечення сумісності криміналізації порушення санкцій та права на доступ до суду/на правову допомогу), порівняльно-правовий (при вивченні досвіду країн-партнерів при врегулюванні означеного питання), узагальнення (при формулюванні висновків).

Виклад основного матеріалу. *Потреба в криміналізації порушення санкцій.*

Обмежувальні заходи як політико-правовий інструмент відомий ще з давніх-давен. Однак сучасна історія санкційного права починається лише у II пол. XX ст. У цей час санкції викристалізуються в окремий напрямок діяльності держав та міжнародної спільноти, отримують міжнародне та національне регулювання. В Україні історія санкційного права бере свій початок від прийняття Закону України «Про санкції» у 2014 р. З часом, зокрема після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р. закон зазнав суттєвих змін, перелік санкцій був переглянутий та доповнений, з'явився Державний реєстр санкцій тощо.

Наразі в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про санкції» передбачено 32 пункти, кожен з яких містить окремий вид обмежувального заходу чи декілька заходів, наприклад, блокування активів, стягнення в дохід держави активів, обмеження торговельних операцій, запобігання виведенню капіталів за межі України, зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань, припинення дії або зупинення ліцензій та інших дозволів, заборона поширення медіа на території України, заборона збільшення розміру статутного капіталу тощо. За змістом ст. 5 цього ж Закону всі санкції можуть бути поділені на 2 види:

- секторальні санкції — санкції, передбачені пунктами 1, 2–5, 13–15, 17–19, 24–1, 25 ч. 1 ст. 4 Закону, які застосовуються щодо іноземної держави або невизначеного кола осіб чи певного виду діяльності і рішення про застосування, скасування та внесення змін до яких приймається Радою національної безпеки України (далі — РНБОУ), вводиться в дію указом Президента України та затверджується протягом 48 годин постановою Верховної Ради України, прийняття якої є моментом набрання чинності рішення;
- персональні санкції — санкції, передбачені пунктами 1, 2–21, 23–25 ч. 1 ст. 4 Закону, які застосовуються щодо окремих іноземних юридичних осіб, юридичних осіб, які знаходяться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи-нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність. Рішення про застосування, скасування та внесення змін до таких санкцій не потребує затвердження постановою Верховної Ради України та набирає чинності з моменту видання указу глави держави.

Ще дві санкції мають особливий статус і процедуру застосування:

- припинення дії міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (пункт 22). Ця санкція застосовується Верховною Радою України за поданням суб'єкта законодавчої ініціативи та є за своєю природою секторальною;
- стягнення в дохід держави активів, що належать фізичній або юридичній особі, а також активів, щодо яких така особа може прямо чи вчиняти дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (пункт 1–1). Ця санкція за своєю природою є персональною, є винятковою та застосовується лише в судовому порядку [23].

Особливістю вітчизняного переліку видів санкцій є їх невичерпний характер. Останній пункт частини 1 ст. 4 Закону містить «інші санкції, що відповідають принципам їх застосування, встановленим цим Законом». Фактично це може бути будь-яка санкція, конкретний зміст якої визначається суб'єктом, що приймає рішення про її застосування, тобто РНБОУ. На практиці такими «іншими санкціями» найчастіше були: а) зупинення фінансових операцій, б) заборона укладення договорів/вчинення правочинів та в) зупинення операцій за рахунками фізичної/юридичної особи.

Багатократне посилення обмежень та вдосконалення їх регулювання збільшує випадки їх обходу: відбувається як порушення заборони безпосередньо, так і шляхом віднаходження лазівок у юридичних правилах, що в тому числі призводить до отримання надприбутків окремими особами та компаніями, які надають перевагу значному фінансовому зиску перед дотриманням прав людини та міжнародного правопорядку [31, с. 6]. У більшості випадків застосування санкцій пов'язано із значними ресурсами, як наслідок, самі лише цивільні засоби впливу вочевидь не є достатніми, а тому виникає потреба в криміналізації їх порушення та обходу. Годі сподіватися на те, що підсанкційний суб'єкт, надто — коли це іноземна держава, добровільно дотримуватиметься санкційних заборон і обмежень. Установлення кримінальної відповідальності є необхідною умовою забезпечення ефективності санкцій.

У Верховній Раді України зареєстровано декілька проектів законів про криміналізацію порушення санкцій:

- проектом № 4002 від 01.09.2020 [24] пропонується карати за умисне порушення вимог законодавства щодо застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів;
- проектом № 5193 від 02.03.2021 [25] передбачається покарання зокрема за порушення обмежень і заборон, встановлених щодо підсанкційних суб'єктів, за неповідомлення чи несвоєчасне повідомлення про порушення вимог санкційного законодавства, за умисне порушення обмежень і заборон щодо підсанкційних суб'єктів;

– проектом № 8384 від 25.01.2023 [26] пропонується криміналізувати невиконання, перешкоджання виконанню або ухилення від виконання санкцій.

Жоден із згаданих проектів законів наразі не передбачає паралельного внесення змін до регулюючого законодавства, зокрема до Закону України «Про санкції». При цьому пропонується встановити кримінальну відповідальність за порушення будь-яких санкцій (тобто передбачених кожним із 32 пунктів ч. 1 ст. 4 Закону).

Водночас серед таких санкцій є й такі, застосування яких значно обмежує, а в деяких випадках — навіть унеможливує реалізацію права на справедливий суд, зокрема таких його складових як право на доступ до суду та право на правову допомогу.

Право на доступ до суду первісно розглядалось як право ініціювати розгляд справи в суді, пізніше воно почало тлумачитися не тільки як можливість порушити справи в суді, а і як право на розгляд справи, ухвалення рішення і виконання судового рішення [32]. Право на доступ до суду неодноразово було предметом розгляду у Конституційному Суді України (далі — КСУ). Так орган конституційного контролю у своїх рішеннях відмічав, що «ч. 1 ст. 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі статтею 64 Конституції України не може бути обмежене [29]. Також КСУ відмічав, що «ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права» [27]. Зрештою КСУ відмітив, що «право на судовий захист, гарантоване ст. 55 Конституції України, та всі складники цього права, зокрема ті, що забезпечують доступ до суду та визначають обсяг і зміст процесуальних прав учасників процесуальних відносин, мають бути практичними та ефективними, а не теоретичними й ілюзорними» [28].

Щодо *права на правову допомогу* КСУ зазначив, що «правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати... Право на правову допомогу — це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визна-

чених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права [30].

Проблема сумісності і шляхи її вирішення. Зазвичай право на справедливий суд розглядається виключно у процесуальному аспекті та пов'язано з різноманітними процедурними порушеннями. Відповідно й доступ до суду та правнича допомога є гарантіями, що традиційно регламентуються процесуальним правом. Однак у випадку з криміналізацією порушення та обходу санкцій, вони можуть зазнавати суттєвих обмежень й на підставі положень матеріального кримінального права.

По-перше, якщо санкція полягає в блокуванні активів, в зупиненні фінансових операцій, то *de-jure* особа, щодо якої вона застосована, має право лише володіти цими активами, рахуватися їх власником, однак самі активи заморожуються: за змістом цього обмежувального заходу сутність заборони зводиться до позбавлення права ними користуватися чи розпоряджатися у будь-який спосіб. Недотримання цієї заборони в разі криміналізації порушення санкцій може тягнути за собою кримінальну відповідальність, у т.ч. й у випадку сплати судового збору або сплати гонорару за наданні послуги з правової допомоги.

Зазначене фактично може внеможливити реалізацію суб'єктом, щодо якого застосовано санкцію, права на справедливий суд (права на судовий захист), у т.ч. й права на доступ до суду. Суб'єкт не може звернутися до суду щодо оскарження рішення про застосування чи зміну санкції чи визнання протиправними бездіяльності відповідного суб'єкта владних повноважень. На практиці це може означати, що прийняте суб'єктом владних повноважень (до того ж не судом) рішення *apriori* вважатиметься законним, оскільки оскаржити його буде неможливо без наслідку у виді притягнення до кримінальної відповідальності за сплату судового збору, невнесення якого у свою чергу внеможливує відкриття судового провадження.

По-друге, якщо санкція полягає в забороні укладення договорів/учинення правочинів, то криміналізація порушення санкцій *de-jure* внеможливує отримання правничої допомоги як на платній, так і на безоплатній основі. У разі паралельного застосування санкції у виді блокування активів суб'єкт не може укласти який-небудь договір за надання йому послуг з правничої допомоги — консультацій, представництва в суді тощо. У разі ж якщо до суб'єкта застосовано санкцію у виді блокування активів, однак заборона на укладення договорів/учинення правочинів не застосована, то представництво його інтересів у суді можливе фактично лише на безоплатній основі.

Зрештою підсанкційний суб'єкт може мати потребу не лише в реалізації права на оскарження рішень про застосування чи зміну санкцій щодо нього чи отримання правничої допомоги у зв'язку з цим, але й у зв'язку з іншими підставами (наприклад, у зв'язку

з позовом про розірвання шлюбу чи у зв'язку з притягненням до адміністративної відповідальності).

Звичайно, Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» гарантує безоплатну первинну правничу допомогу будь-якій особі, яка знаходиться під юрисдикцією України (статті 7 і 8): надання правової інформації, надання консультацій і роз'яснень з правових питань, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру). Однак ця гарантія навряд чи може вважатися достатньою для належного (згідно з світових стандартів прав людини) забезпечення доступу до суду з огляду на таке:

- безоплатна первинна правнича допомога надається лише суб'єктам, що перебувають під юрисдикцією України; суб'єктами її надання є переважно ті, які засновані на публічно-правові основи, що породжує сумніви в об'єктивності, адже скарга щодо застосування санкції може подаватися на рішення, дії чи бездіяльність публічного суб'єкта;
- вторинна правнича допомога, як вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя, і полягає у послугах захисту, здійснення представництва інтересів та складання процесуальних документів, надається безоплатно лише невеликому колу осіб, визначеному у ст. 14 Закону [22].

У зв'язку з вище викладеним стає зрозуміло, що сама собою криміналізація порушення/обходу санкцій потенційно спричиняє колізію з правом на доступ до суду та правом на правничу допомогу, тож важливим є пошук шляхів убезпечення від виникнення цієї суперечності.

Країни-партнери України (передусім США, Велика Британія, ЄС) давно використовують механізми винятків та дозволів (ліцензій) на вчинення дій, заборонених або обмежених санкціями. Цей же механізм передбачається і у зв'язку з санкціями, що застосовуються на рівні ООН.

Важливе практичне значення в умовах триваючої повномасштабної агресії РФ має вивчення досвіду ЄС щодо запровадження кримінальної відповідальності за порушення санкцій, ба більше цей досвід має бути врахований при прийнятті спеціального законодавства України у цій сфері, а також у зв'язку із вступом України до ЄС при приведенні вітчизняного законодавства у відповідність до *acquis* ЄС [16, с. 519]. Так, у ст. 4 Регламенту Ради ЄС «Про обмежувальні заходи щодо дій, які підривають чи загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України» встановлені випадки, коли компетентні органи держав-членів можуть дозволити вивільнення певних заморожених коштів, якщо вони є необхідними, зокрема й для оплати розумних професійних гонорарів або відшкодування понесених витрат, пов'язаних з наданням юридичних послуг або якщо вони призначені для сплати зборів [6]. Водночас, порушення або невиконання умов дозво-

лів, визнається порушенням санкцій («violation of Union restrictive measures») відповідно до п. (i) ч. 1 ст. 3 Директиви ЄС 2024/1226 [7] і тягне за собою кримінальну відповідальність.

У законодавстві США передбачено можливість видачі загальних та спеціальних ліцензій, тобто таких, які дозволяють за визначених умов певні типи операцій, які заборонені санкцією. Указані повноваження реалізує Управління з контролю за іноземними активами (OFAC) відповідно до норм Кодексу федеральних правил США [5]. У Великій Британії можливість надання дозволів (ліцензій) передбачена в Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018. Подати запит на отримання ліцензії можна шляхом надсилання відповідної форми до Офісу імплементації фінансових санкцій (OFSI). Ліцензію можна отримати на здійснення фінансових операцій з покриття базових потреб, сплати юридичних послуг, виконання зобов'язань тощо. Також OFSI може видавати загальні ліцензії, які дозволяють кільком сторонам здійснювати певну діяльність, яка в іншому випадку була б заборонена законодавством про санкції, без необхідності отримання спеціальної ліцензії [13].

Запровадження суворої кримінальної репресії, за відсутності дієвої можливості «легально» порушити санкцію, може суперечити принципу верховенства права та порушувати права людини [20, с. 11].

Таким чином, запровадження кримінальної відповідальності за порушення/обхід санкцій є безумовно важливим та давно назрілим кроком. Однак криміналізація цих діянь має супроводжуватися одночасним забезпеченням мінімальних гарантій права на судовий захист (на справедливий суд), що включає в себе право на доступ до суду та право на правову допомогу. «Гола» криміналізація без належного внесення змін до Закону України «Про санкції» означатиме, що особа щодо якої застосована санкція «заборона вчинення правочинів» та «блокування активів» не зможе отримати належну професійну правничу допомогу та реалізувати право на доступ до суду, що може бути розцінено як порушення статей 55 і 59 Конституції України і ст. 6 ЄКПЛ. Урешті-решт підсанкційні особи матимуть підстави для звернення з заявами до ЄСПЛ проти України, а українська санкційна політика може розцінюватись як репресивна та така, що не відповідає демократичним стандартам.

Шляхи забезпечення сумісності криміналізації порушення/обходу санкцій та прав на доступ до суду і на правову допомогу можуть бути різними. Не варто при цьому вигадувати велосипед, оскільки подібні проблеми вже давно були розв'язані іншими країнами, що обумовлює необхідність спиратися на їх досвід. Засобами забезпечення сумісності можуть бути:

- 1) винятки — формування в Законі України «Про санкції» переліку умов, за яких отримання правової допомоги, розумні гонорари за надані правничі послуги та сплата судового збору не

вважатимуться порушенням санкцій. Так, у ч. 4 ст. 4 чинного Закону вже містяться положення, згідно з якими санкції не поширюються на сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів до державного та/або місцевих бюджетів. Цей виняток сформульований широко і вочевидь включає не лише обов'язкові платежі, передбачені Податковим кодексом України (податки і збори), однак з метою уникнення різнотлумачень поняття «збори» та «обов'язкові платежі» доцільно окремо вказати і на судові збори. Крім того, ця частина може бути доповнена положеннями, згідно з якими санкція у виді «заборони укладення договорів» не поширюється на укладення договорів про надання правничої допомоги;

- 2) дозволи (ліцензії) — надання можливості зі сплати гонорару за надані правничі послуги чи відшкодування витрат у зв'язку з цим. Такі дозволи мають надаватися визначеним законом уповноваженим органом і можуть бути загальними, тобто розрахованими не певне коло суб'єктів та випадки, що відповідають визначеним у цьому дозволі умовам, або спеціальними, тобто надаватися конкретному суб'єкту у зв'язку з його зверненням. За допомогою цього механізму також може бути врегульовано надання можливості конкретним суб'єктам розпоряджатися заблокованими активами з метою їх використання для оплати гонорарів в межах і в порядку, визначених законодавством, відшкодування витрат на правову допомогу. Наразі ч. 4 ст. 4 Закону України «Про санкції» формулює виняток щодо сплати обов'язкових платежів, і якщо під ними й розуміти судові збори, то механізм їх сплати підсанкційним суб'єктом може бути вдосконалений за допомогою дозволів (ліцензій).

Наразі вітчизняний регулюючий закон про санкції повністю ігнорує такий важливий та незамінний інструмент адміністрування санкцій, як ліцензії (дозволи). Запровадження механізму ліцензування передбачає насамперед визначення відповідного органу, що буде наділений повноваженнями з видачі загальних та спеціальних дозволів, і зрештою — затвердження порядку надання дозволів [19, с. 22].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запровадження відповідальності за порушення санкцій без надання можливості в екстрених чи інших виправданих випадках вчиняти діяння, які цими санкціями заборонені, може порушувати Конституцію України та гарантовані нею і міжнародними договорами України права людини, що може стати приводом для оскарження в міжнародних інституціях (зокрема, ЄСПЛ), несе в собі істотні репутаційні ризики та суперечить санкційному законодавству ЄС та країн-партнерів.

Механізм видачі ліцензій (дозволів) на вчинення дій, що заборонені санкціями, вже давно апробований в країнах-партнерах України. Він дозволяє запобігти порушенню прав людини, дозволяє забезпечення гуманітарних цілей та загалом робить санкційну політику гнучкою до різного роду викликів. Країни-партнери видають як загальні, так і індивідуальні ліцензії, за запитом як підсанкційної, так і будь-якої третьої особи чи організації.

Тож паралельно з криміналізацією порушення/обходу санкцій необхідним є також і запровадження цього механізму в Україні, коли ліцензію (дозвіл) можна буде отримати у виняткових випадках. У Законі «Про санкції» може бути визначена лише загальна юридична рамка, а всі деталі процесу наразі — врегульовані на підзаконному рівні.

Література

1. Asada M. Definition and legal justification of sanctions / in: *“Economic Sanctions in International Law and Practice”*. Routledge, 2019. P. 3–23.
2. Barnes R., Summers B., Hill P., Puthuppally C. UK Sanctions Enforcement. *The Guide to Sanctions — Fourth Edition*. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/uk-sanctions-enforcement> (дата звернення: 28.12.2024).
3. Bonifassi S., Bastien J. EU Sanctions Enforcement. 2023. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourthedition/article/eu-sanctions-enforcement#footnote-045> (дата звернення: 28.12.2024).
4. Buretta D. John, Lew Y. Megan. US Sanctions. *The Guide to Sanctions — Fourth Edition*. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/us-sanctions#footnote-108> (дата звернення: 28.12.2024).
5. Code of Federal Regulations. Title 31. URL: [https://www.ecfr.gov/current/title-31/subtitle-B/chapter-V/part-501/subpart-E#p-501.801\(a\)](https://www.ecfr.gov/current/title-31/subtitle-B/chapter-V/part-501/subpart-E#p-501.801(a)) (дата звернення: 28.12.2024).
6. Council Regulation (EU) No 269/2014 of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0269> (дата звернення: 28.12.2024).
7. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1226/oj> (дата звернення: 28.12.2024).
8. Drezner D. W. Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice. *International Studies Review*. 2011. P. 96–108.

9. Giumelli F. Implementation of sanctions: European Union. *Economic Sanctions in International Law and Practice*. 2019. P. 116–135. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9780429052989-9/implementation-sanctions-francesco-giumelli> (дата звернення: 28.12.2024).
10. Gordon R., Smyth M., Cornell T. *Sanctions Law*. Oxford, UK; Portland, Oregon: Hart Publishing, 2019. 287 p.
11. Hakimdavar G. *A Strategic Understanding of UN Economic Sanctions: International Relations, Law and Development*. New York: Routledge, 2014. 228 p.
12. Portela C. Sanctions, conflict and democratic backsliding. *European Institute for Security Studies*. 2022. 6. URL: <https://politx.de/en/documents/7424729/europa/english/europeanagencies/euiss/publications-2022-06-01-sanctions-conflict-and-democraticbacksliding> (дата звернення: 28.12.2024).
13. Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/13/section/15> (дата звернення: 28.12.2024).
14. Subedi Surya P. Introduction / in “Unilateral Sanctions in International Law”, by Surya P Subedi. Oxford: Hart Publishing, 2021. P. 1–18.
15. Абдуллаєв Р. А. Правове регулювання санкцій у праві Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2022. 198 с.
16. Анакіна Т. М., Зіняк Л. В., Чорнозуб Л. В. Кримінальна відповідальність за порушення санкцій (обмежувальних заходів): підхід Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 516–520. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/118>.
17. Блажевич Ю. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2006. 21 с.
18. Климосюк А. Суб'єкти реалізації державної санкційної політики України. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 11. С. 60–65.
19. Климосюк А., Рубашенко М. Директива ЄС про криміналізацію порушення санкцій: огляд та рекомендації для України. *Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей»*. 2024. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/dyrektyva_ies_pro_kryminalizatsiiu_porushennia_sanktsij_ohliad_ta_rekomendatsii_dlia_ukrainy/ (дата звернення: 28.12.2024).
20. Климосюк А. С. Видача дозволів на дії, заборонені санкціями: європейський досвід та перспективи для України. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2024. № 8. <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-8-10237>.
21. Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2016.
22. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
23. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#n77> (дата звернення: 28.12.2024).
24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за порушення вимог санкційного режиму, діючого на захист національної безпеки і територіальної цілісності України : Проект Закону. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/3755> (дата звернення: 28.12.2024).
25. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції : Проект Закону. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25767> (дата звернення: 28.12.2024).
26. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України та інших законів щодо встановлення кримінальної відповідальності за порушення законодавства про санкції : Проект Закону. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41227> (дата звернення: 28.12.2024).
27. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 (справа про рівність сторін судового процесу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
28. Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023 (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
29. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп/1997 (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
30. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> (дата звернення: 28.12.2024).
31. Хутор Т., Климосюк А., Рябенко Т., Карнаух Б. Огляд стану притягнення до відповідальності за обхід санкцій: сучасний стан та перспективи. *Аналітичний центр «Інститут законодавчих ідей»*. 2023. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/oglyad_stanu_prytyagnennya_do_vidpovidalnosti_za_obhid_sankcij_suchasnyj_stan_ta_perspektyvy/ (дата звернення: 28.12.2024).
32. Цувіна Т. Право на доступ до суду: підхід ЄСПЛ. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 60–69. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.10>.

References

1. Asada, M. (2019). Definition and legal justification of sanctions / in: *“Economic Sanctions in International Law and Practice”*. Routledge. P. 3–23.
2. Barnes, R., Summers, B., Hill, P. & Puthuppally, C. (2023). UK Sanctions Enforcement. *The Guide to Sanctions — Fourth Edition*. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/uk-sanctions-enforcement>.
3. Bonifassi, S. & Bastien, J. (2023). EU Sanctions Enforcement. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourthedition/article/eu-sanctions-enforcement#footnote-045>.
4. Buretta, D. John & Lew, Y. Megan (2023). US Sanctions. *The Guide to Sanctions — Fourth Edition*. URL: <https://globalinvestigationsreview.com/guide/the-guide-sanctions/fourth-edition/article/us-sanctions#footnote-108>.
5. Code of Federal Regulations. Title 31. URL: [https://www.ecfr.gov/current/title-31/subtitle-B/chapter-V/part-501/subpart-E#p-501.801\(a\)](https://www.ecfr.gov/current/title-31/subtitle-B/chapter-V/part-501/subpart-E#p-501.801(a)).
6. Council Regulation (EU) No 269/2014 of 17 March 2014 concerning restrictive measures in respect of actions undermining or threatening the territorial integrity, sovereignty and independence of Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0269>.
7. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2024/1226/oj>.
8. Drezner, D. W. (2011). Sanctions Sometimes Smart: Targeted Sanctions in Theory and Practice. *International Studies Review*. P. 96–108.
9. Giumelli, F. (2019). Implementation of sanctions: European Union. *Economic Sanctions in International Law and Practice*. P. 116–135. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9780429052989-9/implementation-sanctions-francesco-giumelli>.
10. Gordon, R., Smyth, M. & Cornell, T. (2019). *Sanctions Law*. Oxford, UK; Portland, Oregon: Hart Publishing. 287 p.
11. Hakimdavarl, G. (2014). *A Strategic Understanding of UN Economic Sanctions: International Relations, Law and Development*. New York: Routledge. 228 p.
12. Portela, C. (2022). Sanctions, conflict and democratic backsliding. *European Institute for Security Studies*. URL: <https://politx.de/en/documents/7424729/europa/english/europeanagencies/euiss/publications-2022-06-01-sanctions-conflict-and-democraticbacksliding>.
13. Sanctions and Anti-Money Laundering Act 2018. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2018/13/section/15>.
14. Subedi, Surya P. (2021). Introduction / in *“Unilateral Sanctions in International Law”*, by Surya P Subedi, p. 1–18. Oxford: Hart Publishing.
15. Abdullaiev, R. A. (2022). Pravove rehuliuвання sanktsii u pravi Yevropeiskoho Soiuzu: dys. ... kand. yuryd. nauk. Natsionalnyi universytet “Odeska yurydychna akademiia”. Odesa. 198 p. [in Ukrainian].
16. Anakina, T. M., Ziniak, L. V. & Chornozub, L. V. (2023). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia sanktsii (obmezhuvalnykh zakhodiv): pidkhid Yevropeiskoho Soiuzu. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. № 1. pp. 516–520. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/118> [in Ukrainian].
17. Blazhevych, Yu. (2006). Vidpovidalnist derzhav za mizhnarodno-protypravni diannia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11. In-t zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy. Kyiv. 21 p. [in Ukrainian].
18. Klymosiuk, A. (2023). Subiekty realizatsii derzhavnoi sanktsiinoi polityky Ukrainy. *Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka*. № 11. pp. 60–65 [in Ukrainian].
19. Klymosiuk, A. & Rubashchenko, M. (2024). Dyrektyva YeS pro kryminalizatsiiu porushennia sanktsii: ohliad ta rekomendatsii dlia Ukrainy. *Analitychnyi tsentr “Instytut zakonodavchykh idei”*. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/dyrektyva_ies_pro_kryminalizatsiiu_porushennia_sanktsij_ohliad_ta_rekomendatsii_dlia_ukrainy/ [in Ukrainian].
20. Klymosiuk, A. S. (2024). Vydacha dozvoliv na dii, zaboroneni sanktsiiami: yevropeyskyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy. *Publichne administruvannia ta natsionalna bezpeka*. № 8. <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2024-8-10237> [in Ukrainian].
21. Malysheva, Yu. V. (2016). Tsilespriamovani sanktsii ta yikh zastosuvannia Radoiu Bezpeky OON: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.11. NAN Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho. Kyiv [in Ukrainian].
22. Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/346017#Text> [in Ukrainian].
23. Pro sanktsii: Zakon Ukrainy vid 14.08.2014 № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164418#n77> [in Ukrainian].
24. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vstanovlennia vidpovidalnosti za porushennia vymoh sanktsiinoho rezhymu, diuuchoho na zakhyst natsionalnoi bezpeky i terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/3755> [in Ukrainian].
25. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnogo kodeksu Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia zakonodavstva pro sanktsii. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25767> [in Ukrainian].

26. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy ta inshykh zakoniv shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia zakonodavstva pro sanktsii. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41227> [in Ukrainian].

27. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 12 kvitnia 2012 roku № 9-rp/2012 (sprava pro rivnist storin sudovoho protsesu). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> [in Ukrainian].

28. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 22 lystopada 2023 roku № 10-r(II)/2023 (shchodo harantuvannia prava na sudovy zakhyt u malo znachnykh sporakh). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text> [in Ukrainian].

29. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 25 hrudnia 1997 roku № 9-zp/1997 (sprava za zvernenniamy zhyteliv mista Zhovti Vody). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97#Text> [in Ukrainian].

30. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 30 veresnia 2009 roku № 23-rp/2009 (sprava pro pravo na pravovu dopomohu). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text> [in Ukrainian].

31. Khutor, T., Klymosiuk, A., Riabchenko, T. & Karnaukh, B. (2023). Ohliad stanu prytyahnnennia do vidpovidalnosti za obkhid sanktsii: suchasnyi stan ta perspektyvy. *Analitychnyi tsentr "Instytut zakonodavchykh idei"*. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/oglyad_stanu_prytyagnennya_do_vidpovidalnosti_za_obhid_sankcij_suchasnyj_stan_ta_perspektyvy/ [in Ukrainian].

32. Tsvina, T. (2020). Pravo na dostup do sudu: pidkhid YeSP L. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo*. № 4. pp. 60–69. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.10> [in Ukrainian].